

УДК: 902-028.42(091)(477.42)

О. О. Тарабукін

## КОДНЯНСЬКІ СТАРОЖИТНОСТІ (за матеріалами досліджень С.С. Гамченка)

---

*Вводяться в обіг результати обстеження с. Кодні і його околиць, здійснене у 1920-х рр. завідуючим археологічним відділом Волинського центрального музею С.С. Гамченком. Наводяться відомості і уточнюються дані про окремі пам'ятки, які збереглися до нині*

*Ключові слова: дослідження, старожитності, пам'ятки давнини, знахідки, історико-археологічні об'єкти*

За 14—16 км на південний схід від південної околиці м. Житомира, на тихоплинних берегах р. Коднянка, розташоване відоме багатьом науковцям і краєзнавцям с. Кодня. В літературі воно відоме, передусім, завдяки трагічним подіям, що відбувалися на його теренах у третій чверті XVIII ст. на фінальному етапі національно-визвольного руху відомого під назвою Коліївщина.

Старожитності Кодні і його околиць здавна привертала увагу дослідників. Цікаві відомості, щодо знайдених на території Волинської губернії, монетних або монетно-речових скарбів навів у своїй праці дійсний член Волинського губернського статистичного комітету І.О. Орлов «Дослідження про скарби Волинської губернії». Спочатку її було надруковано у 1884 р. на шпальтах газети «Волинські губернські відомості», а у 1885 р. її видано в Житомирі окремою книжкою. Дослідник використовуючи архівні матеріали Губернського правління систематизував відомості про знахідки окремих монет та скарбів, які були виявлені у межах краю протягом 1812—1884 рр. Серед численних повідомлень знаходимо й дані про виявлений у 1821 р. під час дорожніх робіт монетно-речовий скарб,

очевидно, польського часу, поблизу містечка Кодні [Исследование, 1885, с. 14].

Окремі відомості про пам'ятки давнини Кодні і навколишніх населених пунктів, які входили до складу Коденської волості Житомирського повіту, знаходимо у праці «Сборник топографических сведений о курганах и городищах в России. Волынская губерния» видану Імператорською археологічною комісією у Санкт-Петербурзі 1888 р. До її укладення безпосереднє відношення має відомий дослідник слов'яно-руських старожитностей, правознавець, історик, професор Варшавського університету Д.Я. Самоквасов. У 1873 р. вчений розробив і за допомогою Центрального статистичного комітету запровадив систему збору відомостей про пам'ятки давнини, переважно городищ і курганів з різних куточків Російської імперії, у тому числі й Волині. За сприяння волосних управ і Волинського губернського статистичного комітету у короткий термін вдалося зібрати дані з багатьох населених пунктів краю. За наслідками анкетування на теренах Коднянської волості тоді було зареєстровано шість археологічних об'єктів, в числі яких 5—ть окремих курганів (Кодня, Ляхівці, Розкопана Могила) і один земляний насип, який знаходився на відстані 2,5 версти від Кодні. Цікаво, що за конфігурацією та розмірами він більше нагадує не залишки якогось укріплення у вигляді валу, а братську могилу [Сборник ..., 1888, с. 77].

Певний інтерес до старожитностей Кодні проявляли представники православного духовенства. Серед них відомий історик-краєзнавець, церковний діяч, викладач Волинської духовної консисторії М.І. Теодорович. Він в числі інших мав безпосереднє відношення до справи організації і проведення заходів зі збо-

ру відомостей, систематизації даних і укладення статистичного опису Волинської єпархії. Вже у 1887 р. у неофіційній частині часопису «Волинські єпархіальні відомості» було видано першу частину ґрунтовної праці «Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии», до якої увійшли дані про населенні пункти Житомирського, Новоград-Волинського та Овруцького повітів Волинської губернії [ВЕВ, 1887, № 10—36, с. 265—1183]. У 1888 р. окреме видання цієї праці було видруковано у Почаєві. В ній знаходимо багато цікавих даних про пам'ятки старовини краю, зокрема, й на теренах Кодні. Дослідник в контексті подій 1768 р. відзначив, що у містечку ще на той час частково збереглися фортечні підвали, де катували гайдамаків і козаків, а на місці страти нині стоїть ратуша [Теодорович, 1887, с. 595—596; 1888, с. 106].

Внесок у зборі і систематизації відомостей про Коднянські старожитності зробив й відомий історик, археолог, професор Київського університету св. Володимира В.Б. Антонович. До XI археологічного з'їзду, що відбувся у Києві 1889 р. вчений підготував археологічну карту Волинської губернії, яку було видано у 1900 р. окремим виданням, а згодом у 1901 р. у першому томі праць згаданого з'їзду. Ґрунтуючись на матеріалах В.В. фон Валя, І.О. Орлова і донесень Коденської волості, дослідник навів відомості про п'ять раніше відомих археологічних об'єктів і монетний скарб знайдений поблизу містечка у 1821 р. [Антонович, 1901, с. 3].

Причетним до вивчення Коднянських старожитностей був і відомий волинський археолог С.С. Гамченко. Йшов він до цього поступово. Ще наприкінці XIX ст. крім розкопок вчений здійснював й роботи по збору відомостей про різноманітні пам'ятки давнини виявлені на теренах Волинської губернії. Роботи було завершено у березні 1889 р. На підставі зібраних матеріалів було складено перелік відомих на той час об'єктів археологічної спадщини. В їх числі знаходимо дані про пам'ятки старовини в Кодні та його околицях. Зокрема, на теренах містечка були відомі печери, оточене валами та ровами давнє городище, а поблизу населеного пункту й окремий курган [Сведения ..., 1889, с. 1—3].

До Кодні С.С. Гамченко повернувся на початку 1920-х рр. У червні 1919 р. він очолив створений при Волинському центральному музеї археологічний відділ, який вчений розглядав у якості бази звідки започатковуються планомірні і систематичні роботи по вивченню археологічних старожитностей (першоджерел) східної частини Волинської губернії. На початку своєї діяльності вчений розробляє довгостроковий план обстеження прилеглих до м. Житомира місцевостей та населених пунктів у радіусі 20—30 км. Рекогносцирувальні та розвідувальні роботи передбачалося проводи-

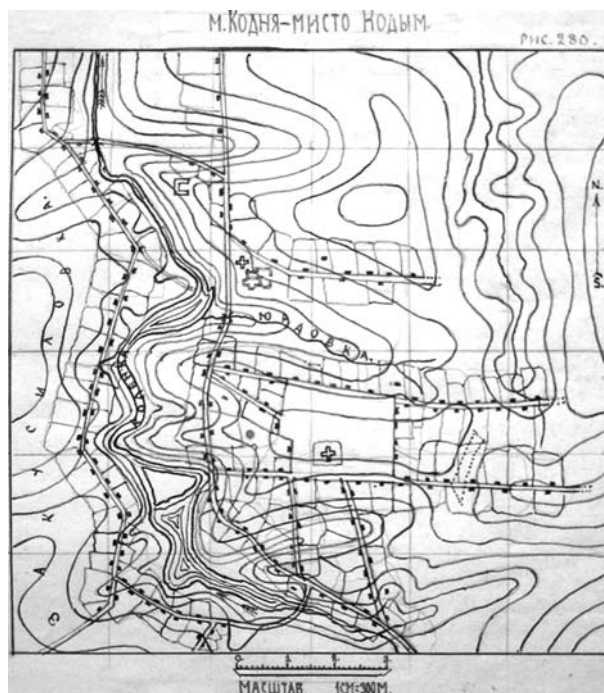


Рис. 1. План містечка Кодня (С.С. Гамченко, 1925 р.)

ти таким чином, щоб якомога повніше охопити басейни крупних і дрібних водних об'єктів і розташованих у їх межах населених пунктів. Упродовж травня — жовтня 1922 р. дослідження проводилися у межах правобережної частини р. Тетерів, поступово охоплюючи басейни рр. Глибочка, Коці, Гнилоп'яті і Гуйви. Упродовж 10—12 серпня того ж року С.С. Гамченко здійснив розвідки в басейні р. Коднянки, зокрема, й Кодні (рис. 1). У результаті обстеження і опитування населення С.С. Гамченко вдалося на території Кодні і прилеглих до нього місцевостей зафіксувати понад 20 різноманітних історико-археологічних об'єктів. В їх числі 1 городище, 1 замчище, 1 укріплення, 2 окремих кургани (Могила і Лиса гора), 1 місце масового поховання, 1 окреме поховання, сліди 2 давніх некрополів, сліди 2 поселень, провали підземель у 5 пунктах, 2 храми з погостами і 3 кладовища. На основі зібраних матеріалів було складено план містечка з позначенням на ньому усіх старожитностей (рис. 2) [Журнал ..., № 21, арк. 41—42].

Дуже важливо, що окремі об'єкти, про які згадує С.С. Гамченко, досі збереглися. Серед них певний інтерес представляють городище і замчище. На жаль в своїй праці дослідник опису цих пам'яток, їх походження і датування не наводить. До того ж відокремлює їх, начебто вони знаходяться у різних місцях. Під час візуального огляду території Кодні у березні 2015 р. та уважного вивчення супутникових знімків місцевості нам вдалося відшукати сліди давнього укріплення. Воно знаходиться у південній частині села, приблизно за 90—95 м



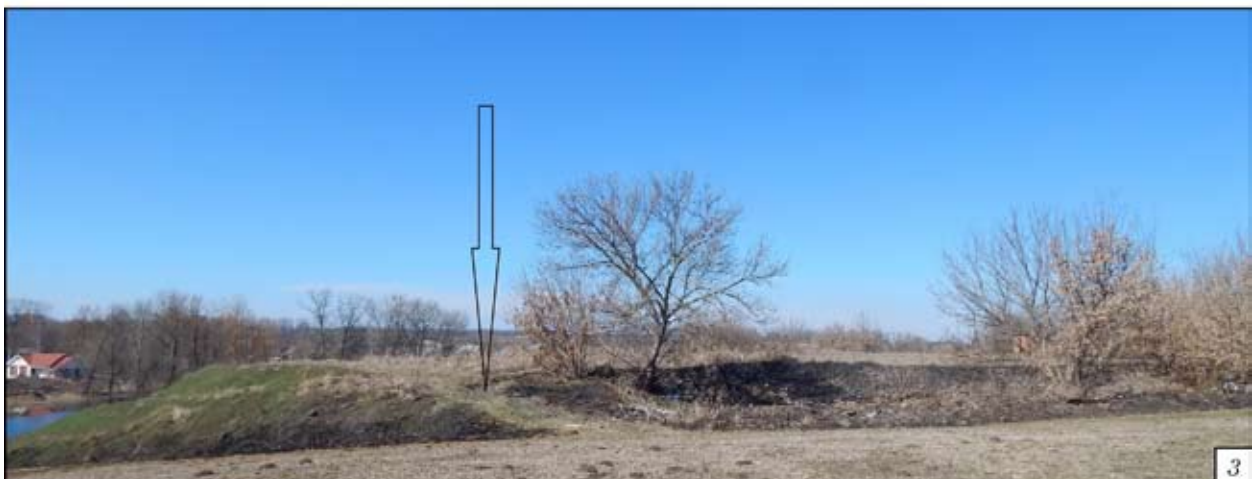


Рис. 3. Городище-замчище в центральній частині с. Кодня (березень 2015 р.): 1 — вид на замчище на супутниковому знімку; 2 — вид з південного сходу; 3 — сліди в'їзду на замчище, вид із сходу

точила, кісток тварин. Примітно й те, що на території замчища, порівняно з іншими прилеглими до нього територіями навколишніх селищ, зустрічається велика кількість людських кісток. Цілком можливо, що окремі з них походять з так званих гайдамацьких могил. Підставою для такого припущення, зокрема,

є дані М.А. Максимовича, який посилається на матеріали генеральної візити Коденського костюлу 1786 р. У них згадано й про те, що на західній околиці містечка, за 50 кроків від старовинного фортечного валу, знаходилася могила, яку було насипано у 1769 р. У ній було поховано 114 гайдамаків, яким за військовим



Рис. 4. Знахідки з Коднянського городища-замчища: 1—15 — глина; 16 — камінь; 17 — кістка

декретом 11 та 12 вересня того ж року було відтято голови [Сказание ..., 1875, с. 26].

До нашого часу збереглася й могила у вигляді окремого кургану, відома нині як гайдамацька (рис. 5). Знаходиться серед ріллі за 750—800 м на схід від села, ліворуч дороги на с. Миролюбівка. Насип круглого плану у про-

філі конічної форми з пласкою вершиною. Територія навколо насипу розорювалася. Слідів кільцевого ровику не спостерігалось. Розміри: висота 2—3 м, окружність основи близько 50 м. На карті генерального штабу червоної армії 1943 р. позначено висоту 5,2 м. За зовнішніми ознаками курган орієнтовно може бути відне-

сеній до поховальних споруд ранньозалізного віку. Цікаво, щодо походження цього кургану С.С. Гамченко даних не наводить. До того ж, відсутні відомості та свідчення мешканців того часу, що могила була гайдамацькою. Селяни про неї тоді взагалі не згадували. У 1960-х рр. на цю пам'ятку звернули свій погляд допитливі краєзнавці і представники інтелігенції [Путь ..., 1968]. Через деякий час курган було визначено як братську могилу учасників гайдамацького визвольного руху. Хоча жодного аргу-

менту на підтвердження цієї версії не навели. Незважаючи на це у березні 1968 р. на пленумі правління обласної організації товариства охорони пам'яток історії і культури було висловлено пропозицію щодо необхідності організації охорони та встановлення пам'ятника на братській могилі учасників Коліївщини [Семибрат ..., 1968, с. 4]. Крім того планувалося в пам'ять цієї дати закласти біля кургану парк і посадити 200 дубів [Листовська ..., 1968, с. 4]. У період підготовки до святкування територію об'єкту

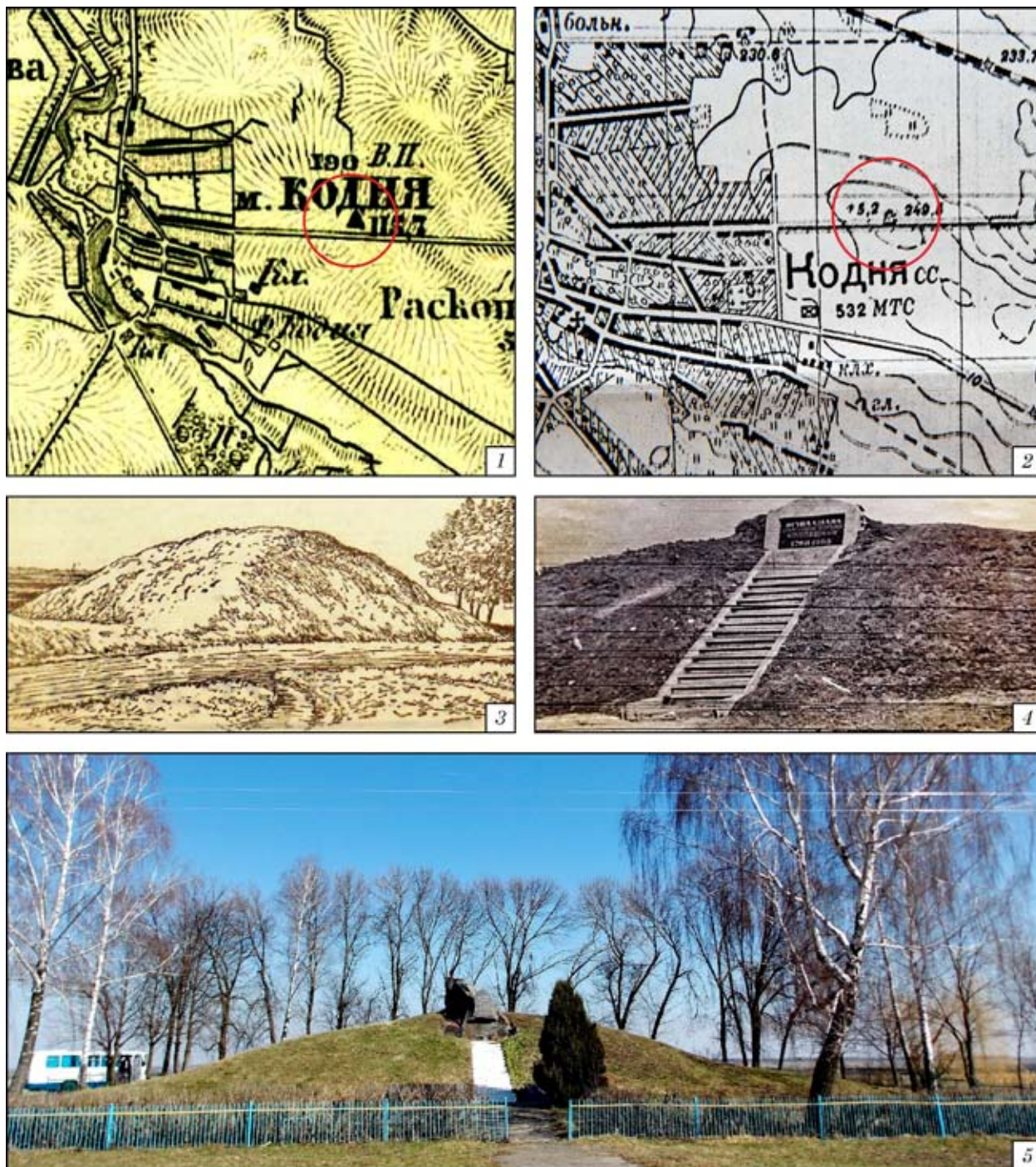


Рис. 5. Курган Гайдамацька могила на східній околиці с. Кодня: 1 — на карті Російської імперії другої половини XIX ст.; 2 — на плані 1943 р.; 3 — до реконструкції, мал. І. Барсукова; 4 — у процесі реконструкції, 1968 р.; 5 — сучасний вигляд з південного заходу (квітень 2013 р.)



Рис. 6. Урочище (курган) «Лиса гора»: 1 — місцевість на польовому плані С.С. Гамченка (серпень 1922 р.); 2 — вид на урочище з північного заходу; 3 — вид на урочище з південного сходу

прибрали, насип підсипали, а у верхній частині встановили пам'ятник на зовнішній поверхні якого вирізьблено посвятний напис: «Вічна слава народним борцям Коліївщини, 1768—1968», до якого зробили східці. Урочище відкриття пам'ятника відбулося 28 червня 1968 р. [Пасько, 1968]. Пізніше Рішенням виконкому Жито-

мирської обласної ради депутатів трудящих від 29 вересня 1969 р. № 442 могила було взято на державний облік як пам'ятку історії місцевого значення, охоронний № 427. Понад 30 років потому Постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1761, могила було визначено як пам'ятку історії національного

значення [Постанова КМУ ..., 2006, с. 429]. У 1999 р. автор статті «Мартиролог української державності», розміщеної на сторінках журналу «Косень» зазначив, що це одна з небагатьох гайдамацьких могил, яка збереглася у краї до теперішнього часу. Більшість з них до і після революції було знищено оранкою. Могила в

Кодні вціліла завдяки тому, що розташовувалася біля шляху на видному місці й тому, що ньому було встановлено хрест. Згодом хрест зняли, а територію навколо почали розорювати. Але не дивлячись на все це вона все ж збереглася [Л. Д., 1999, с. 122]. Так давній курган став гайдамацькою могилою.

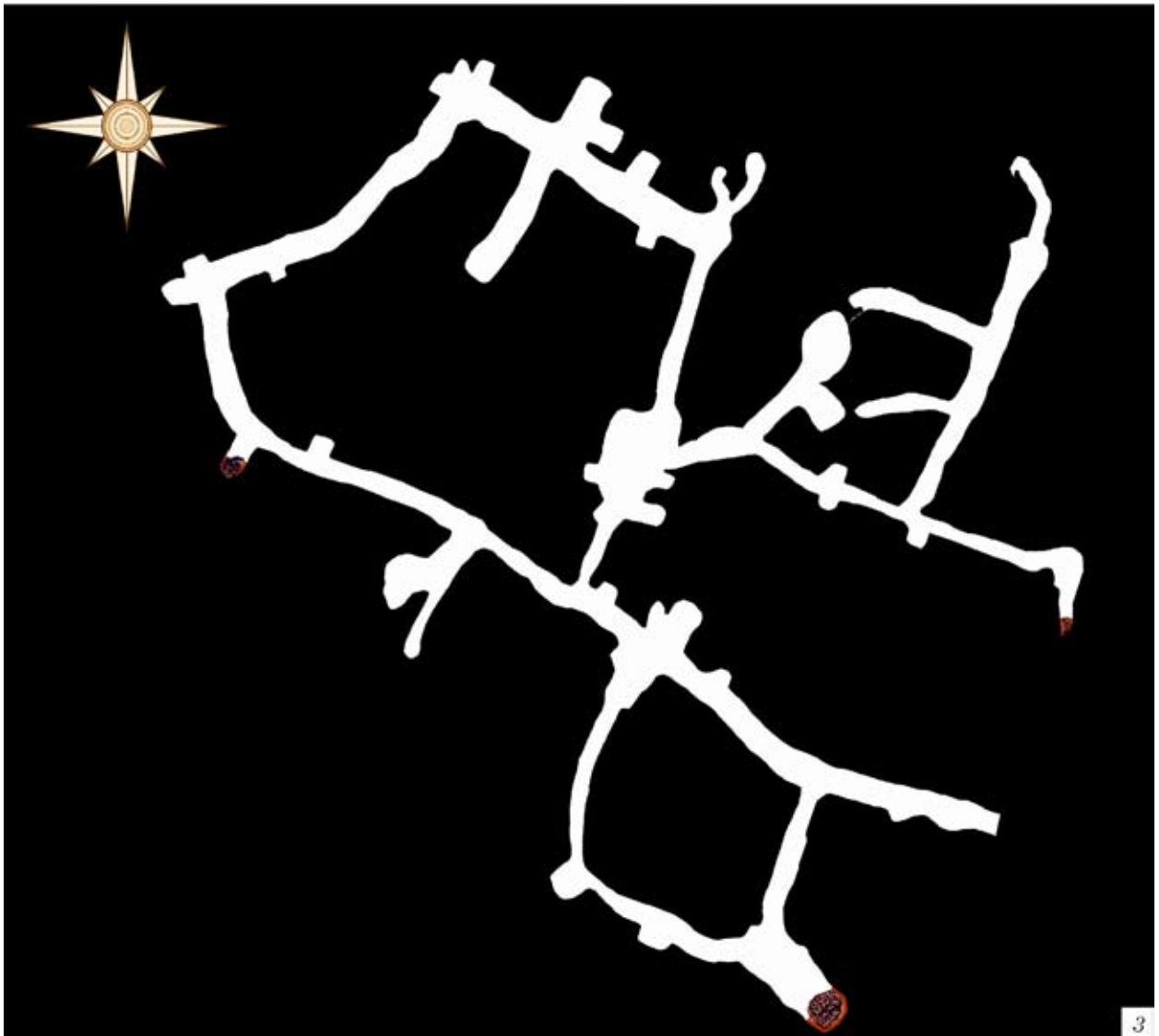


Рис. 7. Підземелля по вул. Івана Гонти в центральній частині с. Кодня: 1 — місце розташування підземелля (березень 2015 р.); 2 — вхід у підземелля (1983 р.); 3 — план підземелля (4 грудня 1983 р.)





Рис. 8. Католицький костюл в с. Кодня (знімок 1958 р.)

Інша пам'ятка, яку С.С. Гамченко пов'язує з курганом, розташована за 400—500 м на південний схід від південного краю вул. Східної, в уроч. «Лиса гора» (рис. 6). Дійсно під час візуального огляду з окремих сторін складається враження, що насип має штучне походження. Його висота понад 6—7 м, витягнутий з південного сходу на північний захід на 245 м при ширині з південного заходу на північний схід близько 140—150 м (близько 3,67 га). Припускаємо, що цей насип є складовою частиною північно-західного, більш підвищеного краю пагорбу, цілком можливо, природного походження. З північно-західного боку дійсно має вигляд кургану з пласкою ледь округлою вершиною з виразними крутими схилами. Натомість, з південного схилу схил від вершини пологий, поступово переходить у мисоподібний виступ, оточений з трьох сторін по периметру водами р. Коднянки. На його поверхні знахідок не виявлено. Не згадують про них і місцеві скарбшукачі.

Наявність підземель, зафіксованих 1922 р. С.С. Гамченком, підтверджують дані досліджень 1980-х рр. (рис. 7). Встановлено, що система підземних ходів у селі має досить складну структуру. На думку П.П. Шмуневського та І.І. Ярмошика вона мала на меті дезорієнтувати ворога. Можна було днями ходити підземними коридорами по замкнених колах і не знайти виходу [Шмуневський, Ярмошик, 1982, с. 4].

Привертає увагу й місцевість в уроч. «Жолобівка», де за даними С.С. Гамченка під час

оранки знаходили черепки грецького посуду і рештки жител. Орієнтовно у цьому місці у 1962 р. бердичівський краєзнавець Г.Г. Богун зафіксував сліди поселення пізньоримського часу III—V ст. н. е., де зібрав уламки ліпного і кружалного, у тому числі з лощеною поверхнею вельбарсько-черняхівського типу [Богун, 1970, арк. 17, п. 10].

На жаль багато об'єктів описаних в праці С.С. Гамченка не збереглося. До їх числа слід віднести оригінальну будівлю католицького костюлу (рис. 8), польське укріплення, яке знаходилося поруч, старовинні єврейські кладовища, ряд курганів тощо. Але численні знахідки, які щороку виявляються під час земляних робіт на теренах села, особливо у його центральній частині, дають усі підстави для продовження досліджень. Слід також врахувати, що більша частина села та прилеглі до нього території досі суцільно не обстежувалися, а матеріали інших досліджень в обіг не вводилися. В їх числі матеріали досліджень С.С. Гамченка. Результати обстеження території Кодні та його околиць, дослідник докладно висвітлив в ґрунтовній праці «Пятилетие археологических исследований на Волыни (1919—1923 г. г.)», рукопис якої нині зберігається в НА ІА НАН України [Гамченко ..., 1925, арк. 175—183]. Прикро, але ці дуже важливі матеріали досі не оприлюднені і залишаються невідомими для багатьох науковців і краєзнавців. Нижче, зберігаючи стилістичні та інші особливості тексту, наводимо фрагмент рукописної праці вченого, який безпосередньо стосується старожитностей містечка Кодні і його околиць.

**Арк. 177.** «На следующей обширной возвышенности, за с. Вертикаевкой, к *О* отм. Кодни, в 1,5 км курган обпахиваемый и потому более крутой заложений (рис. 9, 1), конически-усеченной профили, плоской вершинки, круглого плана, окружности около 50 м, при высоте 2—3 м. Следов кольцевого ровика не заметно уже. С поверхности не находили ничего.

**Арк. 178. м. Кодня.** Из древностей здесь: городище (Вилы), замчище, укрепление польского времени, курган Лыса гора и по дороге на Ляховцы, в 6 км, могила (курган) (рис. 9, 2). Кодня расположилась на холмистом правобережье Коденки, имея по левобережью последней Закусиловку.

Под могилой подразумевается курган, упомянутый выше.

Лыса гора на *О* окраине местечка. Круглого плана, плоской вершинки, профили усеченного конуса, окружностью основания около 100 м высотой около 4,5 м.

Под Коднею подземные ходы. По преданию выход одного из них в парке палаца бывшего владельца, гр. Ледоховского. По местечку случались провалы, обнаруживавшие отдельные места этих ходов.

В растительном слое и ниже (лесс) района местности Кодни (отчасти и Закусиловки), при

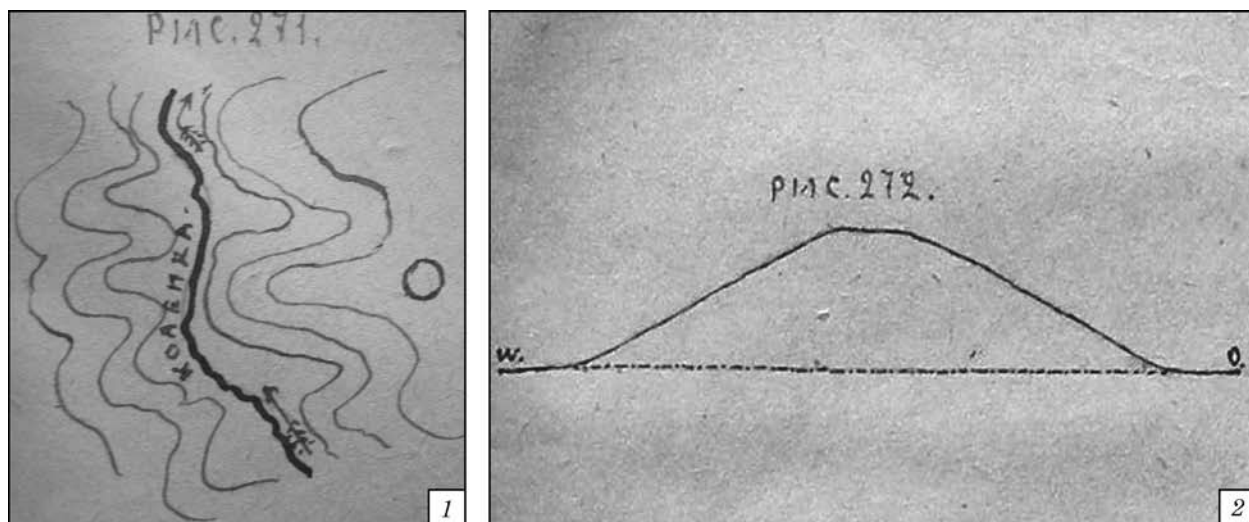


Рис. 9. Курган, відомого нині як Гайдамацька могила: 1 — план місця розташування; 2 — профіль (С.С. Гамченко, 1922 р.)

земляних роботах, откривають: человеческие кости, черепки керамики разных эпох (от неолита до польского времени), осколки кремневых орудий, зернотерка, каменные шарообразности, обожженную глину, строительный мусор, кирпичи, кафли, черепицы, раздробленные кости животных, двухстворчатые раковины и пр. По местному народному выражению, все местечко «стоит на костях». Когда-то здесь был город (удостоверяет народная память). Приурочивают его местоположение к уроч. Березенке. При распашке там находят всевозможные (из разных материалов) обломки и осколки инвентарных предметов, строительный мусор и пр.

В народе сохранилось предание, что в «гайдамацьку пору» Железняк и Гонта «бились» с поляками под Коднею (Коднянин Кравченко, Иван Михайлович).

**Арк. 179.** Церковь и костел постройки Михаила Глембоцких. Костел выстроен раньше (1790 г.). Нынешний закончен постройкою в 1865 г. Строителем теперешней церкви считается Корженевский (Леонтий Михайлович, женатый на вдове Ледоховского). Церковь была заложена в 1835 г. и закончена в 1841 г. Прежний храм сгорел в 1780 г. И на месте его существовал другой (до 1841 г.). Из церковных служебных книг древнее евангелие 1-й половины XVIII ст., требник конца того-же века, Чети-Минеи общие половины того-же столетия. Из икон старейшие — икона Варвары и Екатерины (20-е годы XVIII в.). Иконостас и его иконы XVIII в. Колокола были тоже XVIII ст. (1740, 1742, 1748, 1750, 1767, 1777, 1780 и 1791 гг.). Из этих осталось четыре, остальные обменяны в 1870 г. на новые (сохранились из старых более новые). Из церковных сосудов остались только медные (XVIII в.). Церковные дела сохранились с 1806 г. Раньше были метрические книги 1744 г. (Сообщение коднянина Стефановича, Валерия Павловича).

Усадьба гр. Ледоховского (Антоня Апполоновича): парк, сад, палац, службы. Палац постройки конца XVIII в. — начала XIX ст. Ныне переустройствается и соответственно приспособляется.

Вокруг церкви и костела погосты (ограниченные).

Действующее христианское кладбище на окраине местечка. Оно издавна (сохранились каменные кресты XVIII ст.), но время открытия не известно.

Распросы и осмотр мест подземных ходов позволили констатировать следующее: подземные ходы под всем местечком; провалы были: один с *O* стороны церкви (на огороде), другой с *W* (тоже), среди местечка, на улице около церкви. Спускаются ходы как-бы к реке, к мосту на Бердичев. Промеры: ширина хода около 1,5 м, высота около 2,5 м; верх полукруглый; вырезаны

**Арк. 180.** в лессе, на разной глубине от поверхности земли (3—5 м). В парке палаца считается, что есть тоже лех, выложенный кирпичем. Оте Антона Ледоховского — Апполон (Ему, кроме Кодни, принадлежало и м. Базалия) пытался проникнуть в подземные ходы Кодни и в некоторых местах рыл с поверхности земли колодцы. При нем составлен был план этих ходов, но точным исследованиям ходы еще не подвергнуто. Куда делся план — неизвестно. В ходах Ледоховский нашел, между прочим, узкий, изъеденный ржавчиной меч.

В половине XVIII ст. В Кодне происходил суд (Стемшковского) над «гайдамаками». Здесь их «четвертовали и колесовали» (отсюда народная поговорка: «А шоб тебе Кодня не минула»). Казненные закопаны в общей могиле.

В местечке, на *SO* от еврейской школы, в 100—200 м копали колодець и наткнулись на обширную яму, полную человеческих костей. Местные жители считают, что это и была яма,

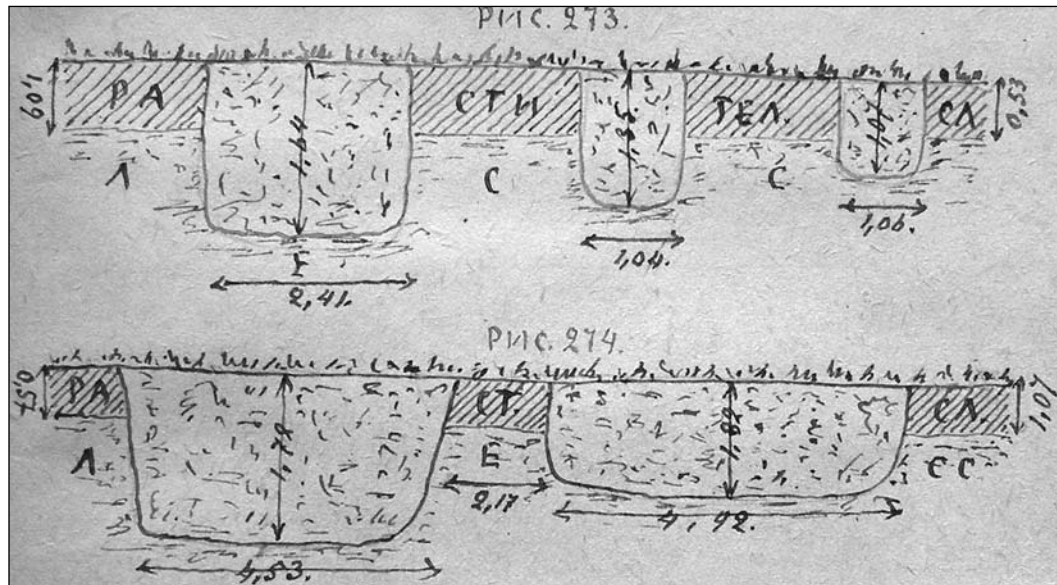


Рис. 10. Культурні нашарування правобережної частини м. Кодня (С.С. Гамченко, 1922 р.)

где погребли казненных. Открыв яму, бросили копать и засыпали снова.

Когда строили школу (еврейскую, что упоминалось), нашли человеческий скелет, но наблюдений за последними сделано не было. Говорят, что в этом месте прежде было «сволочное место». Тут-же была и площадь местечка, где происходил памятный суд над козаками и где их казнили (со слов Коднянина Семенца, Романа Варфоломеевича).

В усадьбе Иваницкого (Берка Абрамовича) (S часть Кодни, влево от дороги на Бердичев), при распашке огорода, уже 50 лет наблюдается, на разной глубине, человеческие кости, целые скелеты (головой на W, остальное положение не замечено). Раньше находили там разные монеты (серебряные и медные, тонкие) поодиночке и по

**Арк. 181.** несколько сразу.

Говорят, что там, где теперь (за речкой, у дороги на Бердичев) еврейское кладбище жили когда-то греки (еврейское кладбище основано 120 лет тому назад). Прежнее (более древнее — два) были возле бывшей волости и на соседних огородах. Основаны были несколько сот лет тому назад.

На краю местечка, по дороге на Бердичев в обрезах лессовых обрывов соседней возвышенности, видны на разной глубине человеческие скелеты (головой на N), при чем некоторые еще сохранили следы деревянных гробов (из плаха и досок). Тут-же, кроме могил, видны и обрезы жилищных ям (рис. 10). И те и другие заполнены гумусом и содержат в себе кухонные остатки, и строительный мусор и черепки керамики, и осколки костей животных, двухстворчатые раковины, обожженную глину, камни и одиночные человеческие скелеты. Видно, что здесь был тоже некрополь.

Народная память сохранила, что на месте Кодни был когда-то город Кодыма (Кодым). Он растянулся на высотах побережья Коденки. По дороге из местечка (через Юрдовку) на Житомир, по лессовым кручам тоже видны следы жилищных ям, подобные показанные на рис. 273—274 и которые тоже заполнены гумусом с примесями вышеописанных обрывов.

Между Юрдовкою и р. Коденкою часть местечка называется «мистечком», а та его часть, что за Юрдовкою (NNO) — «селом». В сельском районе и усадьба палаца Ледоховских и укрепление польского времени. Церковь в «мистечке», костел в «селе». По преданию, город был там, где «мистечко» и шлях в сторону Раскопаной могилы (в 5-ти км на O). По NNO сторону р. Юрдовки

**Арк. 182.** находилось село Юрдовка. За речкою Коденкою, влево от дороги на Бердичев, к SO от местечка, в км 5<sup>ти</sup>, ур. Жолобивка. там-то по народной памяти жили греки. При распашке в той местности находят черепки греческой посуды и остатки жилищ того времени. Как ни интересовало исследователя это именно местность, но по условиям времени, он вынужден был отказаться от возможности посетить ее, чтобы обследовать рекогносцировкой и разведкой. Закусиловка расположена по левобережью Коденки. Два ручья (один против церкви, другой против палаца) делят ее на три части: хутор (SW<sup>е</sup>), Закусиловка (середина) и Байраченька (NNO<sup>е</sup>). Закусиловка — это одна улица, местами с тупиками к усадьбам, по ней расположенным. На возвышенности правобережья Юрдовки, примыкая к Житомирской дороге и костелу, находится укрепление польского времени (рис. 11). В плане оно квадратное, с выступами (квадратными, закругленными) по углам. Вал и ров (наружный) его защита. Фосы

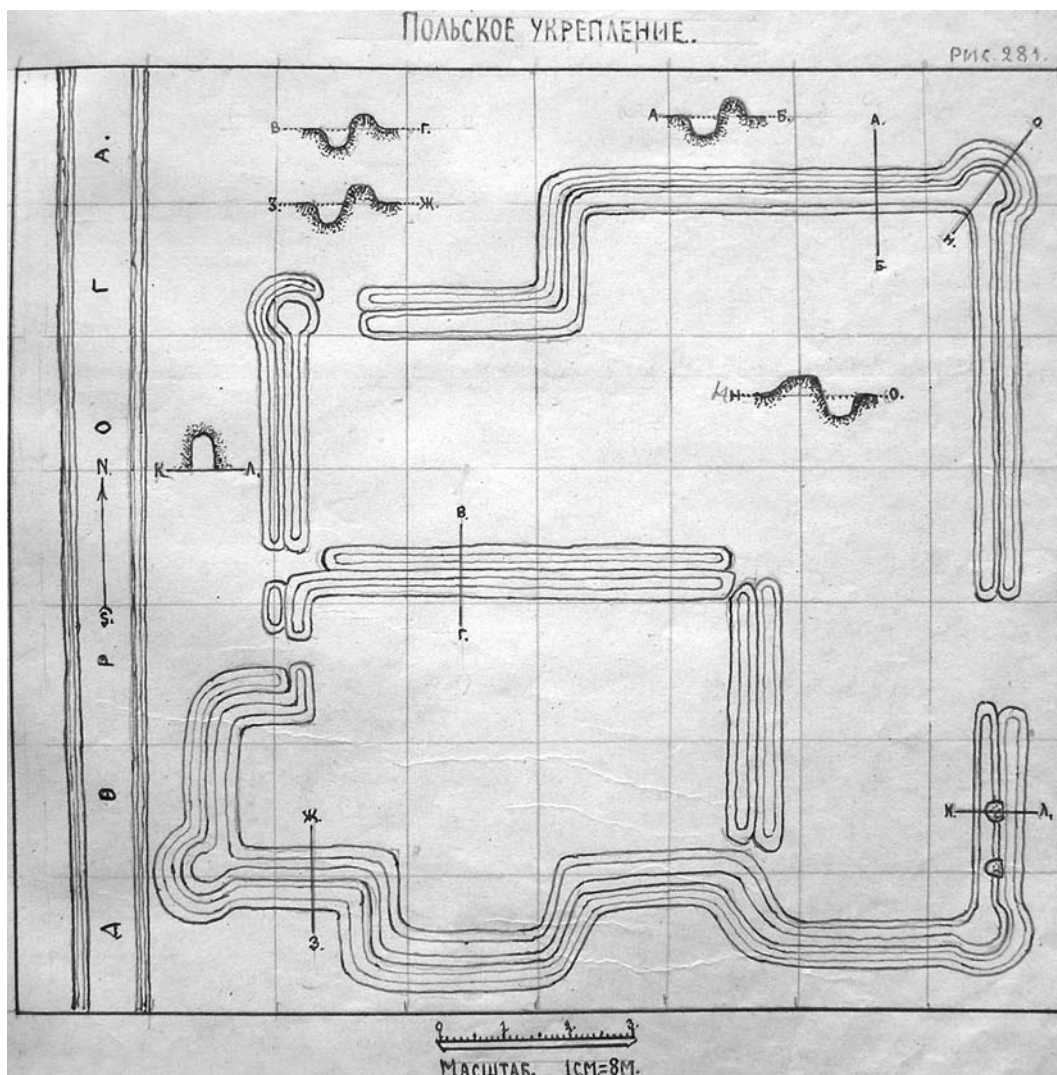


Рис. 11. План польського укріплення в м. Кодня (С.С. Гамченко, 1922 р.)

приходяться по главным сторонам горизонта. В валу перерывы (входы): на NW углу, на O фосе (ближе к SO углу) и два на W фосе. SW часть имеет внутренний вал (со рвом), квадратно отгораживающим этот участок укрепления (как бы цитадель). В SO конце O фосы, во внутренней крутости видны два входа в подземелье (размеры приведены выше). Костел около укрепления. На его фронте (вверху) надпись: «Of Tuoič dazuv Tobі ofaza. a. 1821.». По народным преданиям город Кодым тянулся в сторону ур. Жолобки. Из рассказов посещавших подземный ход (ур. Лехи) от палаца к Коденке, вход приходился сбоку верхней террасы парка. Розветвлялся он на два направления.

**Арк. 183.** По правому направлению можно было пройти метров 40<sup>м</sup> и по левому меньше (дальше мешал обвал). В подземном ходе под польским укреплением, на гладких лессовых стенках есть польские надписи. Одна из них,

разобранная, гласит: «Boze zmyluise nad nami». Думают, что надпись эта относится ко времени осады или сделана заключенными, томившимся в подземном укреплении. По обратным сведениям, можно предполагать, что подземные ходы Кодни состояли из 3<sup>х</sup> групп: одной — в местечке (около церкви), другой — там где укрепление и третий — где палац. Легенда, что церковь Закусиловки находилась прежде там, где палац, при обследовании не подтвердилась: террасы и кургановидные бугры парка были только «ozdoba», а не руины прежней церкви.

\* \* \*

Сподіваємося, що наведені вище відомості стануть основою для подальшого поглибленішого вивчення цікавого в історичному плані населеного пункту і прилеглих до нього місцевостей.

Антонович В.Б. Археологическая карта Волынской губернии // Тр. XI АС в Киеве 1899. — М., 1901. — Т. I. — С. 1—133.

Богун Г.Г. Археологічні пам'ятки Бердичівського району. — Житомир, 1970 / Фонди ЖОКМ. — КП 39743/І—Д 12352.

Волыньские епархиальные ведомости. Ч. неоф. — 1887. — 1 апреля — 21 декабря. — № 10—36. — С. 265—1183.

Гамченко С. Сведения о находящихся в Волынской губернии городищах, курганах и т. п. древностях. Житомир, 11.03.1889 (рукопись) / НА ІА НАН України. — Ф. 3 (С.С. Гамченка). — Спр. 5.

Гамченко С.С. Пятилетие археологических исследований на Волыни. (1919—1923 гг.). — Житомир, 11.06.1925 / НА ІА НАН України. — Ф. 3 (С.С. Гамченка). — Спр. 45.

Журнал археологических изысканий археологического отдела Волынского центрального музея № 21 / НА ІА НАН України. — Ф. 3 (С.С. Гамченка). — Спр. 32.

Инвентарь имений принадлежащих панам Евстафию, Юрию, Петру и Александру Тишкевичам Логойским, находящихся в Житомирском повете, Киевского воеводства, с исчислением крестьян и мещан и их повинностей. 1593 года, октября 7 дня // АЮЗР. — К., 1876. — Ч. VI, т. I. — С. 223—232.

Инвентарь местечка Кодни и села Сынгур, с показанием количества повинностей, отбываемых крестьянами. 1736. Июля 3 // АЮЗР. — К., 1870. — Ч. VI, т. II. — С. 62—65.

Исследование оклада Волынской губернии. Напечатанные в Волыньских губернских ведомостях за 1884 год. — Житомир, 1885. — 55 с.

Л.Д. Мартиролог української державності // Кодня. — Косень, 1999. — № 1. — С. 120—133.

Листовська Є. Не минайте Кодню // Радянська Житомирщина. — 1968. — 16 червня. — № 119. — С. 4.

Пасько О. Пам'ять про народних героїв жива // Радянська Житомирщина. — 1968. — 30 червня. — № 129.

Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1761 «Про занесення пам'яток історії, монументального мистецтва та археології національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» // Правова охорона культурної спадщини. Нормативна база: 36. документів (2-е вид.) / упор. М.Є Левада, М.Т. Пархоменко, О.М. Титова. — К., 2006. — С. 424—464.

Путь А. Вшануймо героїв «Коліївщини» // Радянська Житомирщина. — 1968. — 17 лютого. — № 34. — С. 4.

Рассказы о польской старине. Записки XVIII века Яна Дуклана Охотского с рукописей, после него оставшихся, переписанные и изданные І. Крашевским. — СПб, 1874. — Т. 1. — 336 с.

Сборник топографических сведений о курганах и городищах в России. Волынская губерния. — СПб, 1888. — 99 с.

Сведения о находящихся в Волынской губернии городищах, курганах и т. п. древностях. — Житомир, 11 марта 1889 г. / НА ІА НАН України. — Ф. 3 (С.С. Гамченка). — Спр. 5.

Семибрат В. Бережіть святиню нашу! // Радянська Житомирщина. — 1968. — 31 березня. — № 65. — С. 4.

Сказание о Колиивщине. Написано в Киеве 1839 года Михаилом Максимовичем // Русский архив. — М., 1875. — Кн. 2. — С. 5—27.

Теодорович Н. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии // Волыньские епархиальные ведомости. Ч. неоф. — 1887. — 21 июня. — № 18. — С. 587—597.

Теодорович Н.И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. — Почаев, 1888. — Т. 1. — 430, IV с.

Шмуневський П., Ярмошик І. Підземні горизонти історії // Радянська Житомирщина. — 1982. — 19 грудня. — № 243. — С. 4.

А. А. Тарабукин

## КОДНЯНСКИЕ ДРЕВНОСТИ (по материалам исследований С.С. Гамченка)

Среди населенных пунктов Житомирской обл. особенно интересным в историко-археологическом плане является с. Кодня, расположенное вблизи г. Житомира. Различные памятники древности и отдельные находки, обнаруженные на его территории, упоминаются в работах исследователей в конце XIX — в начале XX вв. Наиболее масштабные исследования на территории и окраинах Кодни впервые проведены житомирским археологом С.С. Гамченко в 1922 г. Во время разведывательных работ исследователь обнаружил более 20 различных историко-археологических объектов, собрал значительное количество интересных находок, составил карту древностей. Результаты своих исследований С.С. Гамченко осветил в обстоятельном труде «Пятилетие исследований на Волыни 1919—1923 гг.», рукопись которой ныне хранится в научном архиве Института археологии НАН Украины. Труд этот до сих пор не опубликован. Базируясь на представленных в труде материалах, вводим в оборот ту ее часть, которая посвящена древностям расположенных на территории и окраинах Кодни.

Ключевые слова: исследования, древности, памятники, находки, объекты, карта.

A. A. Tarabukin

## KODNANI ANTIQUITY (Based on Studies by S.S. Gamchenko)

Among the localities in Zhytomyr region interesting in historical and archaeological terms, there is the village Kodnia, located near the city of Zhytomyr. A variety of sites and isolated finds discovered on its territory mentioned in the works of researchers in the late 19 — early 20 century. The most extensive research on site and the surrounding area every held in 1922, Zhytomyr archaeologist S.S. Gamchenko. During exploration, the researcher discovered more than 20 different objects, collected a considerable number of interesting finds, made a map of antiquities. The results of their research S. S. Gamchenko highlighted in thorough work «five years of research in Volyn 1919—1923», the manuscript of which is currently stored in scientific archive of Institute of archeology NAS of Ukraine. Work unfortunately still not published. Based on the submitted materials labour introduced the part, which is devoted to ancient relics located on the site and the surrounding area Kodnya.

Keywords: research, antiquity, monuments, findings, objects, map.

Одержано 5.05.2016